

Agnieszka Lisowska*

Budynek Reformowanego Gimnazjum Realnego w Miliczu

Reformed Real Gymnasium building in Milicz

Dzisiejsze I Liceum Ogólnokształcące w Miliczu to szkoła pod wieloma względami wyjątkowa [1], [2]. Jednym z dużych atutów placówki jest piękny budynek szkolny, powstały w 1929 r. według projektu architekta berlińskiego Hansa Spitznera. Przestronny gmach z wydzieloną częścią zawierającą salę gimnastyczną i teatralną oraz dawną willą dyrektorską służy młodzieży z Milicza i okolic do zdobywania wiedzy oraz rozwijania swoich talentów i zainteresowań.

Warte podkreślenia jest, że oprócz doskonale utrzymanego samego budynku szkoły wraz z detalem architektonicznym, stolarką okienną i drzwiową zachowały się oryginalne elementy wykończenia wnętrza, takie jak: kolorowe płytki na ścianach kolejnych kondygnacji, metalowe, drewniane i kamienne balustrady, klosze lamp, ławki w auli czy meble w salach lekcyjnych – regały i szafy na ekspozycje i pomoce naukowe. W bardzo dobrym stanie są także detale rzeźbiarskie oraz geometryczne ornamenty na sufitach. W posiadaniu władz placówki znajdują się oryginalne projekty budynku, detali czy wyposażenia. Szkoła utrzymuje stały kontakt z byłymi niemieckimi uczniami Szkoły Prowincji Wschodnich (Ostlandschule Militsch), dzięki czemu dysponuje licznymi informacjami dotyczącymi funkcjonowania placówki oraz budynku szkolnego przed 1945 r.

Po pierwszej wojnie światowej powiat milicko-żmigrodzki stał się terenem granicznym. Mieszkańcy Milicza i okolic zaczęli odczuwać brak szkoły średniej kończącej się maturą. Wcześniej młodzież z tych rejonów uczęsz-

Today's Secondary School No. 1 in Milicz is exceptional in many respects [1], [2]. One of its big advantages is a wonderful school building which was erected in 1929 according to the design by an architect from Berlin Hans Spitzner. The spacious edifice with a separate part containing a gymnasium and a theatrical room as well as a former head master's villa serve young people from Milicz and the surroundings as a place where they can acquire knowledge and develop their talents and interests.

It is worth emphasising that apart from the perfectly kept school building itself along with its architectural detail, window and door carpentry, the following original elements of interior finishing were preserved: colourful tiles on the walls of subsequent storeys, metal, wooden and stone balustrades, lampshades, desks in the lecture hall or furniture in classrooms – bookshelves and glass-cases for display units as well as for educational aids. Sculptural details and geometrical ornaments on the ceilings are also in very good condition. School authorities have in their possession the original designs of the building, its details and equipment. The school keeps in touch with its former German students of Eastern Provinces School (Ostlandschule Militsch), due to which it has much of information as regards functioning of the whole complex and the school building before 1945.

After the First World War, the Milicz-Żmigród county became a border area. Inhabitants of Milicz and the surroundings were badly in need of a secondary school with its final exam called matura. In previous years young people from these regions attended a school in a nearby town called Krotoszyn. In 1925 the first efforts were made in order to build a new educational centre. In the spring of 1927 as a result of negotiations between the

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology.

czła do szkoły w pobliskim Krotoszynie. W 1925 r. rozpoczęto starania o utworzenie nowej placówki oświatowej. Wiosną 1927 r. w wyniku negocjacji pomiędzy Ministerstwem Kultury, Ministerstwem Finansów, Kolegium Szkolnym we Wrocławiu, Rejencją Wrocławską oraz władzami powiatowymi i miejskimi postanowiono o założeniu i budowie szkoły oraz o podziale kosztów i zobowiązań [2, s. 12–13].

Zdecydowano, że placówka ta ma stać się symbolem niemieckości na granicy z Polską, co wyraźnie podkreślił starosta (landrat) Sperling w przemowie na uroczystości otwarcia szkoły [3, s. 3]¹. Idea ta miała być odzwierciedlona zarówno w programie nauczania, jak i programie funkcjonalnym obiektu oraz w starannie opracowanej architekturze budynku [3, s. 5]. Przejawiało się to w wielkości, monumentalności, świetnej jakości wykończenia budowli, dopracowanych detalach oraz doskonałym urządzeniu wewnątrz. Budynek ten miał być wzorowym przykładem świetnie zorganizowanej, zaprojektowanej i wyposażonej „szkoły niemieckiej”. Nie był to zresztą przypadek odosobniony. W latach 20. XX w., po wytyczeniu nowej granicy polsko-niemieckiej na terenach przygranicznych powstawały znaczące obiekty mające swą formą podkreślać wielkość Niemiec².

Jesienią 1927 r. rozstrzygnięto konkurs na projekt obiektu. Spośród osiemdziesięciu prac pierwszą nagrodę uzyskała propozycja architekta Hansa Spitznera, któremu powierzono realizację budowy. 28 lipca 1928 r. położono kamień węgielny. Uroczystość otwarcia gmachu odbyła się 18 października 1929 r. [2, s. 13].

Reformowane Gimnazjum Realne w Miliczu powstało na dość dużej działce, przekazanej szkole przez miasto [5, s. 43] w nowej dzielnicy willowej, poza staromiejским centrum [6]. Dzięki zabiegowi ustawienia obiektu narożnie i rozrzeźbieniu wielkiej bryły, a także dzięki dość prostej formie o oszczędnym detalu architektonicznym oraz otoczeniu budynku zielenią udało się wpisać go w otaczający klimat osiedla mieszkaniowego.

Budynek (il. 1, 2) ukształtowano asymetrycznie i bardzo malowniczo. Obiekt zestawiony jest z czterech brył o różnej wysokości, nakrytych czterospadowymi, wysokimi dachami. Poszczególne skrzydła są ustawione względem siebie pod kątem prostym. Najwyższy blok to część główna z wejściem, administracją i salami przyrodniczymi. Umieszczono ją w centrum założenia i odsunięto od ulic. Elewacja frontowa ma trzy kondygnacje i wysokie sutereny. Rangę tego budynku podkreśla masywny czterospadowy dach z centralnie umieszczoną wieżyczką zegarową oraz plac przedwejściowy. Po lewej stronie dostawiony jest do niego blok auli i sali gimnastycznej, wysunięty w przód aż do chodnika. Część ta dostępna była dla mieszkańców miasta, niezależnie od szkoły,

Ministry of Culture, Ministry of Finance, School College in Wrocław, Wrocław District Government as well as the county and city authorities a decision was made regarding the foundation and construction of a school as well as the division of costs and liabilities [2, pp. 12–13].

In the light of the authorities' decisions, this educational centre was intended to become a symbol of German citizenship on the border with Poland, which was clearly emphasised by the county governor (landrat) Sperling in his speech during the school opening ceremony [3, p. 3]¹. This idea was supposed to be reflected both in the curriculum and in the functional programme of the centre as well as in carefully designed architecture of the building [3, p. 5]. All this was manifested in the size, monumentality, an excellent quality of the building finishing, sophisticated details and also in perfect interior designs. The building was to be an excellent example of the perfectly organised, designed and equipped 'German school'. Besides, it was not an isolated case. In the 1920s after demarcating a new Polish-German border in the frontier areas some other significant buildings were also put up with their forms emphasising the grandeur of Germany².

In the autumn of 1927 a building design competition took place. A design by architect Hans Spitzner, who was entrusted the realisation of the construction, won the first prize out of eighty designs. On 28th July 1928 a cornerstone was laid. The opening ceremony of the edifice took place on 18th October 1929 [2, p. 13].

Reformed Real High School in Milicz was built on quite a big plot of land which was given to the school by the town [5, p. 43] in a new villa district situated outside the old town centre [6]. Due to the fact that the building was situated on the street corner and thanks to a great diversity of sculpturing of its enormous structure as well as due to quite a simple form with an economical architectural detail and plants around the building, it was possible to make the building become a part of the climate of the surrounding residential housing estate.

The building (Fig. 1, 2) was shaped asymmetrically and very picturesquely. The whole construction consists of four forms with different heights, which are covered with high hipped roofs. The particular wings are situated at a right angle. The highest building constitutes the main part with an entrance, administration and natural science rooms. It was situated in the centre of the layout and moved away from the streets. The front facade has three storeys and high basements. The rank of the building is emphasised by its massive hipped roof with a centrally situated clock tower and a pre-entrance yard. On the left there is an adjacent building with a lecture hall and gymnasium, which projects up to the pavement. This part was

¹ Potwierdzała to także nazwa szkoły Ostlandschule (Szkoła Prowinjii Wschodnich), nadana szkole podczas pierwszego uroczystego rozdania matur w 1935 r.

² Przykładem może być zbudowane od podstaw w latach 20. XX w. miasto Nowy Zbąszyń (Zbąszynek) przy kolejowej stacji granicznej, jako odpowiedź na pozostały po stronie polskiej punkt węzłowy oraz dworzec Zbąszyń (opis znajduje się w: [4, s. 99, 286–288]).

¹ This is also confirmed by the name of the school Ostlandschule (the Eastern Province School) which was given during the first graduation ceremony in 1935.

² A good example here is the town of Nowy Zbąszyń (Zbąszynek) which was built from scratch in the 1920s near the border railway station as a response to a railway junction and the railway station Zbąszyń which were left on the Polish side (for the description, see: [4, pp. 99, 286–288]).

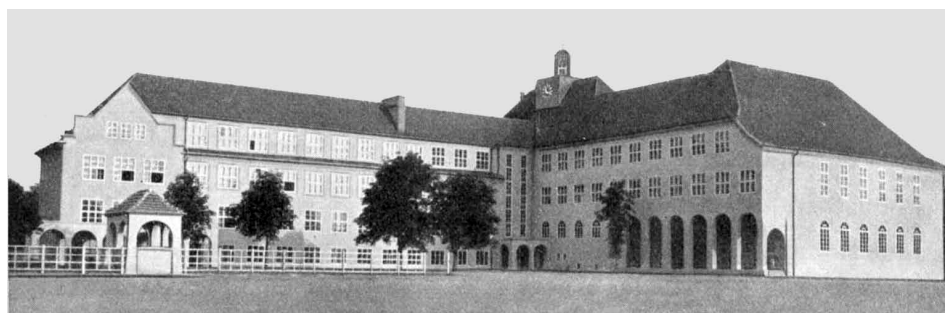
Il. 1. Gmach Reformowanego Gimnazjum Realnego w Miliczu. Widok od frontu [3, s. 3]

Fig. 1. The edifice of the Reformed Real High School in Milicz. Frontal view [3, p. 3]

Il. 2. Gmach Reformowanego Gimnazjum Realnego w Miliczu. Widok od strony boiska [3, s. 7]

Fig. 2. The edifice of the Reformed Real High School in Milicz. View from the playground [3, p. 7]

za pomocą wejścia umieszczonego w łączniku. Z drugiej strony, wzdłuż prostopadłej ulicy ciągnie się nieznacznie niższe skrzydło z salami lekcyjnymi. Do niego przylega dom mieszkalny dyrektora wyróżniający się willowym charakterem oraz mniejszymi oknami z okiennicami. Na styku dwóch ostatnich brył znajduje się półokrągła klatka schodowa.

Od strony ulic budynek szkoły ogrodzono niskim murem. Przed główną częścią powstał plac, który zaplanowano nieco wyżej od otaczającego terenu. Dzięki temu zabiegowi z jednej strony stworzono specyficzny podest przed wejściem głównym, a z drugiej uzyskano wrażenie, że część przyziemia w elewacji frontowej to sutereny³. Przed wejściem głównym znajdują się schody prowadzące bezpośrednio do szkoły.

Od strony dzisiejszej ul. Gen. Stefana Grot-Roweckiego (dawniej Gartenstrasse) znajdował się ogród kwiatowy, w dużej części przynależny do domu dyrektora. Zaplanowano w nim m.in. żywopłot z bzu, rabaty różane, słoneczniki oraz elementy małej architektury. Tutaj znajdowało się wejście do mieszkania woźnego. Od strony północnej, tuż obok części mieszkalnej, w głębi działki zaplanowano część gospodarczą oraz ogródek warzywno-owocowy. W części tej od strony ulicy oraz w głębi, tuż przy części sportowej powstały dwie altany, swoim kształtem doskonale zharmonizowane z głównym gmachem. Architekt szczególnie opracował także ogrodzenie, bramy oraz furtki, idealnie dopasowane do charakteru całości założenia.

available to the inhabitants of Milicz independently of the school by means of an entrance situated in the connector. On the other side along the perpendicular street there is a slightly lower wing with classrooms. A residential house of the headmaster, which stands out in its villa character and smaller windows with shutters, adheres to this wing. At the junction of the two latter buildings there is a semi-circular staircase.

The building was surrounded by a low wall at the streets' sides. In front of the main part there was a square which was situated a bit higher than the surrounding area. Due to this arrangement a specific platform in front of the entrance was created on the one side and on the other side there was an impression that a part of the ground floor in the front facade constituted basements³. In front of the main entrance there is a staircase leading directly to the school.

On the side of the present Gen. Stefan Grot-Rowecki Street (former Gartenstrasse) there was a flower garden which to a large extent belonged to the headmaster's house. Among other things, a lilac hedge, rose flowerbeds, sunflowers and street furniture were designed in it. In the garden there was an entrance to the caretaker's flat. From the northern side just next to the residential part deep in the plot an agricultural area along with a fruit-vegetable garden were designed. In this part from the street side and further in just near the sports part two arbours were built which perfectly harmonised with the

³ W skrzydle bocznym czy od strony boiska jest to niski parter.

³ In the side wing or from the side of the playground, this is the low ground floor.

Dziedziniec szkolny mieścił się pomiędzy skrzydłami z salami lekcyjnymi i salą gimnastyczną. Od strony zachodniej, zaraz za nim stworzono w późniejszym czasie duże boisko z urządzeniami lekkoatletycznymi, takimi jak bieżnia, płotki, skocznia i „piaskownica” do skoku w dal, skocznia wzwyż oraz o tyczce. Oba place oddzielone były rzędem kasztanowców, dzięki czemu uzyskiwano dodatkowy cień w części rekreacyjnej.

Elewacje gmachu dawnej milickiej szkoły realnej są bardzo proste, bez wyraźnych elementów artykulacji architektonicznej czy plastycznego detalu. Specyficzny charakter nadaje obiektowi równy rytm dużych okien: na parterze zamkniętych łukami pełnymi, a wyżej prostokątnych. Jedyne elementy dekoracyjne stanowią proste obramowania portali z rzeźbą umieszczoną centralnie nad parą drzwi. Przedstawia ona postać kobiecą z książką – boginię mądrości. Ponad bocznym wejściem znajduje się medalion z trzema pszczołami. Poza tym specyficzne cechy gmach zawdzięcza dokładnie opracowanej stolarce drzwiowej z metalowymi kratami czy specjalnymi latarenkami w nadświetlach. Ściana szczytowa bloku auli rozczłonkowana jest pionowymi lizenami o przekroju trójkąta przechodzącymi przez całą wysokość. Ponad okapem dachu umieszczono prostą attykę z dwoma obeliskami. Od strony dziedzińca w parterze zaprojektowano rząd arkad.

Układ funkcjonalny (il. 3) został bardzo szczegółowo przemyślany. Zarówno w bryle, jak i w rozplanowaniu wewnątrz poszczególne strefy (szkolna, rekreacyjno-sportowa oraz mieszkalna) są oddzielone.

W dwóch skrzydłach części głównej umieszczono całą administrację oraz sale lekcyjne. Zaraz za drzwiami głównymi znajduje się przedsionek, a za nim duży hall, z którym łączy się ulokowana na styku dwóch skrzydeł przestronna klatka schodowa. Dzięki rozplanowaniu wszystkich pomieszczeń po jednej stronie korytarzy uzyskano możliwość doświetlenia ich światłem dziennym. Zastosowano także przyjętą na początku XX w. zasadę przenikania się przestrzeni rekreacyjno-komunikacyjnych. Hall bezpośrednio przechodzi w korytarz skrzydła bocznego, a klatka schodowa jest ich integralną częścią. Wyjścia na dziedziniec szkolny były osobne dla dziewcząt i chłopców: pierwsze głównymi schodami, drugie pomocniczymi, usytuowanymi przy części mieszkalnej.

Na parterze po obu stronach wejścia znajdowała się portiernia i szatnia, a za nimi biblioteki: uczniowska oraz nauczycielska wraz z czytelnią. Obok było pomieszczenie do rozmów z rodzicami. W drugim skrzydle zaplanowano pokój nauczycielski, gabinet dyrektora z sekretariatem oraz trzy sale lekcyjne. Na końcu korytarza umieszczono toalety, dodatkową klatkę schodową oraz przejście do mieszkania dyrektora⁴. Natomiast w końcu hallu zaprojektowano schody prowadzące o pół kondygnacji w dół, do sali gimnastycznej.

Na pierwszym piętrze w części głównej usytuowano pomieszczenia do fizyki: salę wykładową o układzie amfi-

main building in their shapes. The architect also designed the fence, gates and wicket gates with all their details, which perfectly matched the character of the whole layout.

The schoolyard was situated between wings with classrooms and the gymnasium. Just behind it on the western side in subsequent years a large playing field was built containing athletics devices such as a track, hurdles, a long jump facility, a high jump facility and a pole vault facility. Both places were divided by a row of chestnut trees which provided additional shade in the recreational part.

The edifice facades of the former Milicz real school are very simple and devoid of any explicit elements of architectural articulation or artistic detail. A specific character was achieved due to the even rhythm of large windows, i.e. on the ground floor they are closed with full arches, whereas on higher floors the windows are rectangular. Simple frames of portals with sculptures situated centrally above the pair of doors constitute the only decorative elements. The sculpture presents a woman with a book – the Goddess of Wisdom. Above the side entrance there is a medaillon with three bees. Apart from this, the edifice owes its specific features thanks to precisely elaborated door carpentry with metal bars or special small lanterns in transoms. The gable of the lecture room building is segmented by vertical triangular cross-section lesenes on the whole length of the wall. Above the eaves there is a simple attic with two obelisks. On the courtyard side there is a row of arcades on the ground floor.

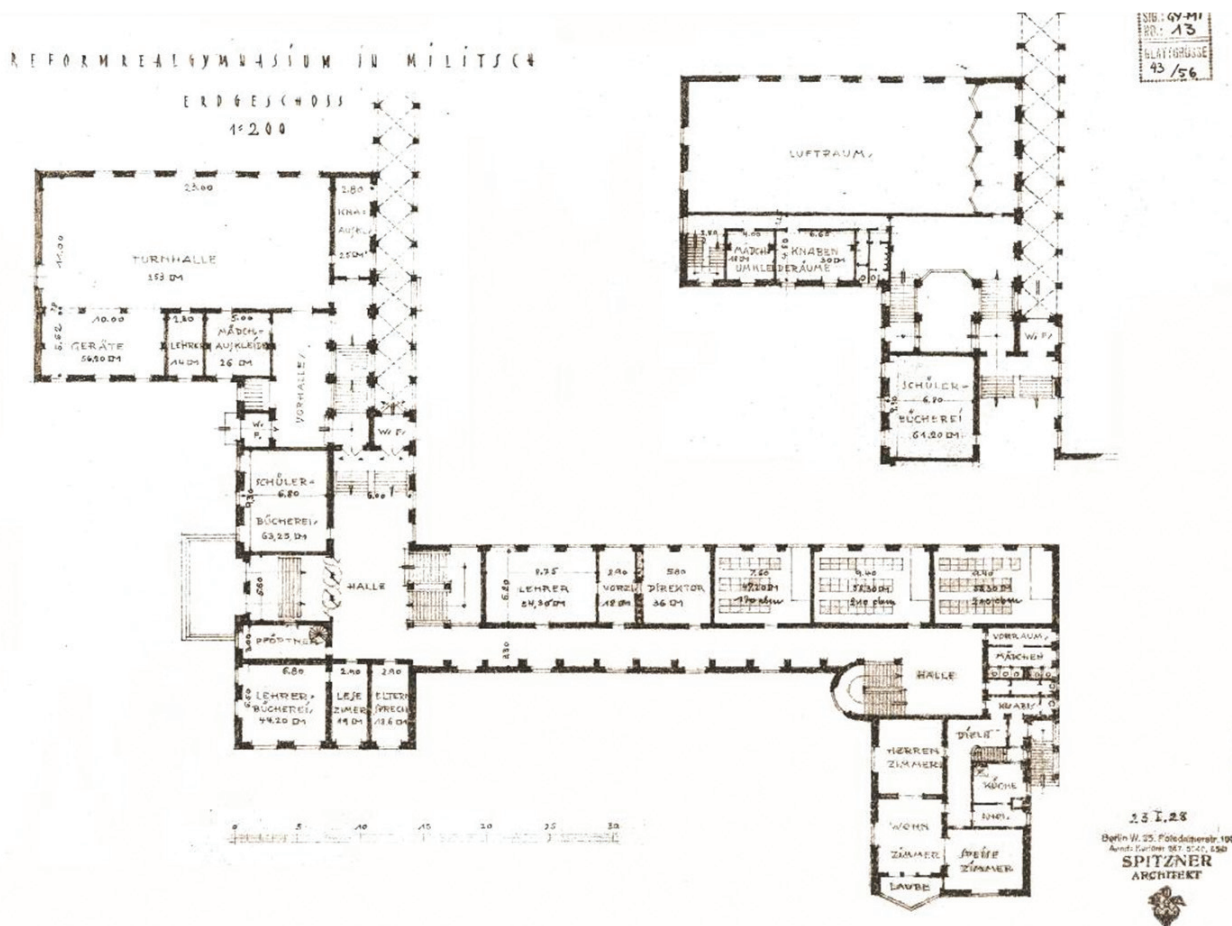
The functional system (Fig. 3) was very carefully designed. Both in the form and in the arrangement of interiors, the particular zones (school, recreational, sports and residential) are clearly separated.

The whole school administration and classrooms are situated in two wings of the main part. Just behind the main door there is a vestibule behind which there is a large hall which in turn is connected with a spacious staircase located at the junction of two wings. Due to the fact that all the rooms were located on one side of the halls, it was possible to illuminate them by means of daylight. A principle of recreation and communication space mutual permeation, which was accepted at the beginning of the 20th century, was applied here. The hall directly goes to the side wing corridor and the staircase constitutes its integral part. There were separate exits to the schoolyard for girls and boys, namely, the first exit down the main stairs and the other exit down the auxiliary stairs situated near the residential part.

On the ground floor on both sides of the entrance there was a lodge and a cloakroom and libraries just behind them, i.e. students' and teachers' along with a reading room. An adjoining room was a meeting place with parents. In the other wing there was a teacher's room, a headmaster's office with a secretariat and three classrooms. At the end of the corridor there were toilets, an additional staircase and a passage to the headmaster's flat⁴. At the end of the hall there were stairs leading to the gymnasium which was situated half-storey lower.

⁴ Dziś w tej części znajduje się biblioteka uczniowska oraz administracja.

⁴ Today this part houses a library for students and administration.

Il. 3. Rzut parteru [8, ark. 2]

Fig. 3. Ground floor projection [8, ark. 2]

teatralnym, zaplecze, warsztat, pokój na zbiory i ekspozaty oraz salę do ćwiczeń. Pracownia wyposażona była w narzędzia umożliwiające uczniom samodzielne wykonanie modeli i pomocy naukowych do zajęć. W gabinecie do ćwiczeń znajdowały się specjalne stoły z podłączeniem do gazu, prądu i wody. Na tym samym poziomie w skrzydle wschodnim zaplanowano ogólne sale lekcyjne⁵.

Na najwyższej kondygnacji od frontu znalazły się pomieszczenia biologiczne: klasa lekcyjna, sala do ćwiczeń oraz zaplecze. Do ich wyposażenia, oprócz standardowych mebli, należały akwaria, terraria, mikroskopy oraz bogate zbiory innych pomocy dydaktycznych [5, s. 48]. Obok były gabinety chemiczne: sala wykładowa będąca jednocześnie ćwiczeniową, zaplecze oraz składzik. Te pomieszczenia również doskonale wyposażono. Każdy stół miał przyłącze wody, gazu oraz prądu⁶.

W drugim skrzydle mieściły się m.in. pracownie do prac ręcznych – do szycia dla dziewcząt oraz warsztat stolarski dla chłopców. Pomiędzy nimi znajdował się gabinet geograficzny z zapleczem. Obok zaplanowano pomiesz-

In the main part on the first floor there were physics rooms, i.e. a lecture hall arranged as an amphitheatre, a facility room, a workshop, a room for collections and exhibits as well as a fitness room. The workshop was equipped with tools which made it possible for students to perform models and educational aids for classes independently. Special tables that had gas, electricity and water connections were situated in a practice room. General classrooms were situated on the same level in the eastern wing⁵.

At the front side on the highest storey there were biology rooms, i.e. a classroom, a practice room and a facility room. Apart from standard furniture, the rooms were equipped with aquariums, terrariums, microscopes and rich collections of other educational aids [5, p. 48]. Next to them there were chemistry classrooms, i.e. a lecture hall which at the same time was a practice room, a facility room and a storeroom. These rooms were also excellently equipped. Each table was connected with water, gas and electricity⁶.

⁵ Opis wyposażenia szkoły za: [5, s. 47–51], [7, s. 9–15] oraz w wyniku analizy planów i rysunków [8], [9].

⁶ Opis wyposażenia szkoły za: [5, s. 47–51], [7, s. 9–15] oraz w wyniku analizy planów i rysunków [8], [9].

⁵ Description of the school equipment, see: [5, pp. 47–51], [7, pp. 9–15] and on the basis of analysing plans and drawings [8], [9].

⁶ Description of the school equipment, see: [5, pp. 47–51], [7, pp. 9–15] and on the basis of analysing plans and drawings [8], [9].

czenie rezerwowe, w którym przechowywano znaleziska prehistoryczne. Tuż przy głównej klatce schodowej zaprojektowano wyjście na wieżę astronomiczną, mogącą pomieścić jednocześnie całą klasę⁷. Wieczorami odbywały się lekcje astronomii, do której używano specjalnej lunety⁸.

Sala muzyczna była połączona z aulą pięcioma parami drzwi. Ponad nią znajdowała się klasa rysunkowa z ciemnią do wywoływania zdjęć oraz magazynem na modele.

W piwnicy mieściły się sale szkoły gospodarstwa domowego, dodatkowe warsztaty oraz magazyny na zbiory, świetlica i rowerownia. Tutaj zaplanowano także gabinet pierwszej pomocy, a przy wyjściach na dziedziniec toalety dla dziewcząt i chłopców. Wydzieloną część, tuż przy wejściu bocznym, stanowiło niewielkie mieszkanie woźnego.

W skrzydle wysuniętym najbardziej na południe umieszczono zespół sali gimnastycznej oraz teatralnej z całym zapleczem. Była to część niezależna od szkoły. Posiadała osobne wejście, hall, szatnię, sanitariaty oraz klatkę schodową. Dzięki takiemu rozwiązaniu mieszkańcy miasta mogli z niej korzystać poza zajęciami szkolnymi. Sala gimnastyczna (il. 4) była wysoka na półtora kondygnacji, dzięki czemu powstał w niej balkon dla kibiców. W kompleksie znajdowały się szatnie dla chłopców i dziewcząt, pomieszczenia na sprzęt oraz pokój nauczyciela. W piwnicy zaprojektowano prysznice oraz toalety. Sala sportowa była bardzo dobrze wyposażona. Znajdowały się w niej drążki, kozły, skocznie, wyskocznie, drabinki, liny do wspinania oraz inny sprzęt sportowy⁹.

Powyżej usytuowano aulę (il. 5) mogącą pomieścić około czterystu widzów. Sala teatralna w Miliczu miała bogaty zestaw pomieszczeń pomocniczych. Obok sceny znajdowały się zaplecza – garderoby, a ona sama wyposażona była w kurtynę oraz urządzenia teatralne, takie jak: reflektory oraz rząd specjalnych kolorowych świateł, umożliwiających wprowadzenie dodatkowych efektów. Pomieszczenie to miało doskonałą akustykę. Całą ścianę przeciwną oknom zajęły drzwi, których otwarcie po zakończonym przedstawieniu pozwalało uniknąć tłoku. Od strony szkoły część ta dostępna była z poziomu pierwszego piętra, oddzielona przedsionkiem, przy którym umieszczono toalety. Obok auli znajdowała się wspomniana już klasa muzyczna. W razie potrzeby drzwi pomiędzy pomieszczeniami otwierano, uzyskując dodatkową przestrzeń dla widzów. Można było wtedy pomieścić nawet do siedmiuset osób.

W szkole milickiej projektant bardzo dokładnie opracował dekorację sufitów i ścian, nie tylko na korytarzu, ale również w salach lekcyjnych. Przecinające się listwy tworzą wraz z kloszami lamp, zaprojektowanych specjalnie dla tego obiektu, doskonale zharmonizowany ornament (il. 6). Ściany hallu kolejnych kondygnacji wyłożono płytkami ceramicznymi do wysokości około 2 m (il. 7). Na parterze miały one barwę zieloną, na pierwszym pię-

The other wing housed, inter alia, handicrafts workshops – a sewing studio for girls and a carpenter workshop for boys. A geography classroom and a facility room were situated between them. Just beside, a spare room was situated where prehistoric finds were kept. Next to the main staircase there was an exit to the astronomical tower which was big enough for the whole class to stay there at the same time⁷. In the evenings astronomy classes took place there during which a special telescope was used⁸.

A music room was connected with the lecture hall by means of five pairs of doors. A drawing classroom with a dark room for developing photographs along with a storeroom for models were situated above the music room.

In the basement there were household school rooms, additional workshops and storerooms for collections, a common room and a bicycle storage room. Here, there was also a first aid room and toilets for girls and boys near the exits to the schoolyard. A small flat for a caretaker was situated in a separate place just near the side entrance.

In the wing that projected most to the south there was a complex of the gymnasium and the theatrical hall with facilities. It was a part independent of the school. It had a separate entrance, a hall, a cloakroom, sanitary appliances and a staircase. Thanks to this solution, residents of the town could use it after school classes were finished. The gymnasium (Fig. 4) was a storey and a half high, which made it possible to arrange a balcony for supporters. In the complex there were locker rooms for boys and girls, rooms for equipment and a teacher's room. Showers and toilets were situated in the basement. The gymnasium was equipped very well. There were handrails, vaulting bucks, jumping facilities, jumping up facilities, wall bars, climbing ropes and other sports equipment⁹.

Above there was an assembly hall (Fig. 5) which could hold about four hundred spectators. The theatrical hall in Milicz had a rich set of auxiliary rooms. Near the stage there were facility and dressing rooms, whereas the stage itself was equipped with a curtain and theatrical devices such as spotlights and a row of special colourful lights which made it possible to make special effects. The room had excellent acoustics. The whole wall, which was opposite to the windows, constituted doors which, when opened after a performance, made it possible to avoid crowding of people. From the school side this part was accessible from the level of the first storey and separated from a vestibule near which toilets were situated. Next to the assembly hall the abovementioned music classroom was located. If necessary, the door between rooms was opened, which gave additional space for spectators. There was enough room even for seven hundred people.

In the school the architect very carefully elaborated on ceiling and wall ornamentations, not only in the halls but

⁷ Wieża astronomiczna była jednocześnie wieżą zegarową, wyznaczała niejako kompozycyjny środek założenia.

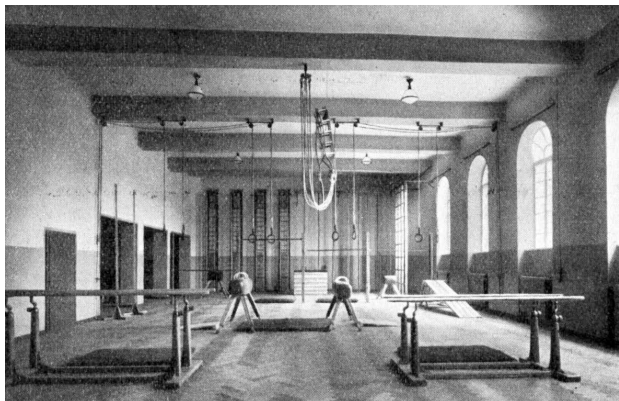
⁸ Opis wyposażenia szkoły za: [5, s. 47–51] oraz [7, s. 9–15]. Luneta ta znajduje się w zbiorach szkoły.

⁹ Opis wyposażenia szkoły za: [5, s. 47–51] oraz [7, s. 9–15].

⁷ The astronomical tower was also a clock tower and it constituted a compositional centre of the layout.

⁸ Description of the school equipment, see: [5, pp. 47–51], [7, pp. 9–15]. This telescope is in the school collection.

⁹ Description of the school equipment, see: [5, pp. 47–51], [7, pp. 9–15].

II. 4. Sala gimnastyczna [3, s. 19]

Fig. 4. Gymnasium [3, p. 19]

II. 5. Aula [3, s. 17]

Fig. 5. Assembly hall [3, p. 17]

II. 6. Dekoracje sufitów na korytarzu oraz w hallu przy auli (fot. A. Lisowska)

Fig. 6. Ceiling ornaments in the corridor and in the hall near the assembly hall (photo by A. Lisowska)

II. 7. Hall szkoły (parter) (fot. A. Lisowska)

Fig. 7. School hall (ground floor) (photo by A. Lisowska)

trze niebieską, a na ostatnim żółtą. Możliwe, że dobrana kolorystyka nawiązywała do ziemi, nieba i słońca. Duże wrażenie robią klatki schodowe: w części szkolnej z kamiennymi stopniami i pełną granitową balustradą, w części sportowo-teatralnej z balustradą metalową o prostej formie przecinających się listew, a w mieszkalnej – schoda-

also in the classrooms. Crossing strips along with lampshades, which were especially designed for this building, create a perfectly harmonised ornament (Fig. 6). The hall walls of the subsequent storeys were covered with ceramic tiles up to a height of 2 m (Fig. 7). On the ground floor they were green, on the first floor blue and on the last floor yellow. It is quite possible that the colour referred to the earth, the sky and the sun. The staircases are highly impressive, namely, in the school part they impress with their stone steps and a full marble balustrade, whereas in the sport and theatrical part with a metal balustrade with a simple form of crossing strips while in the residential part – by wooden stairs and banisters. Door carpentry, which was elaborated in detail, also gives a specific character to the interiors. In the communication part, the doors are very simple with large glazing divided into even fields by means of wooden muntins (sash bars). On the other hand, the architect designed a specific grating of the glass part between the vestibule and the hall. Wrought iron bars in the transoms of this door present an interesting decorative element. The following figures of students were placed there: one of the boys was featured with a book, the other one probably with tytka (a small

Il. 8. Wejście główne do szkoły wraz z rzeźbą „bogini mądrości” (fot. A. Lisowska)

Fig. 8. School main entrance with the sculpture of ‘goddess of wisdom’ (photo by A. Lisowska)

mi i poręczami drewnianymi. Charakter wnętrza nadaje także szczegółowo opracowana stolarka drzwiowa. W części komunikacyjnej drzwi są bardzo proste, z dużymi przeszkleniami podzielonymi na równe pola drewnianymi szprosami. Pomiędzy przedsionkiem a hallelem natomiast architekt zaprojektował specyficzne okratowanie części szklanej. Ciekawy element dekoracyjny stanowią kute kraty w nadświetlach tych drzwi. Umieszczono w nich postacie uczniów: jeden z chłopców przedstawiony został z książką, drugi prawdopodobnie z tytką¹⁰. Ornamenty te nawiązywać miały do specyfiki funkcji budynku.

Niewiele jest detali plastycznych. Ponad głównym wejściem, jak już wspomniano, znajduje się niewielka figurka kobiety z książką – bogini mądrości (il. 8), natomiast nad drzwiami do kompleksu rekreacyjnego medalion z trzema pszczołami. Podobny znajduje się w sieni szkolnej. Był to motyw dekoracyjny o znaczeniu symbolicznym

bag)¹⁰. These ornaments were supposed to refer to the specific function of the building.

Artistic details are rather scarce. As it was mentioned, above the main entrance there is a small figure of a woman with a book – the Goddess of Wisdom (Fig. 8), whereas above the door to the recreation complex there is a medallion with three bees. A similar one can be seen in the school hallway. It was a decorative motif of a symbolic meaning which was often encountered in educational buildings. Bees represent diligence, wisdom and prudence [11, p. 341]. In the hall above the doors to the gymnasium and to the schoolyard situated next to each other there are sculptures of birds (Fig. 9) which also constituted a frequent ornamental element of school buildings in the first half of the 20th century. One of them probably features a stork which adjust glasses placed on its long beak with the use of its leg. The other one is a pelican with chicks. Apart from a symbol of care about

¹⁰ Tytka – torba w kształcie „rogu obfitości”, wypełniona zwykle słodyczami, a przeznaczona dla dziecka idącego po raz pierwszy do szkoły. Zwyczaj ten pochodzi z Niemiec. Do początku XX w. istniały różne formy „opakowania” takiego prezentu. Stożkowe tuby zdominowały podarunki szkolne, rozprzestrzeniając się po pierwszej wojnie światowej z terenu Saksonii i Turynii, nie tylko na inne obszary Rzeszy, ale także do Austrii, Czech i do Polski na teren Śląska [za: 10].

¹⁰ Tytka – a bag shaped as a ‘horn of plenty’ usually filled with sweets and prepared for a child that goes to school for the first time. This custom comes from Germany. Till the beginning of the 20th century there were different forms of ‘packaging’ of this present. Conical tubes dominated school gifts and spread after the First World War from Saxony and Thuringia not only to other regions of the Third Reich but also to Austria, Czech and Poland to the region of Silesia [see: 10].

Il. 9. Rzeźby ptaków znajdujące się w hallu szkoły na parterze (fot. A. Lisowska)

Fig. 9. Sculptures of birds in the school hall on the ground floor (photo by A. Lisowska)

nym bardzo często spotykany w obiektach oświatowych. Pszczoły oznaczają pracowitość, mądrość i roztropność [11, s. 341]. W hallu ponad umieszczonymi obok siebie drzwiami do sali gimnastycznej i na dziedzińcu znajdują się rzeźby ptaków (il. 9), które także były częstym elementem zdobniczym gmachów szkolnych w I. połowie XX w. Jedna z nich przedstawia najprawdopodobniej bociana poprawiającego nogą okulary na długim dziobie. Druga to pelikan z pisklętami. Oprócz symbolu troski o dzieci¹¹, może on być interpretowany jako symbol ofiarnej miłości macierzyńskiej i ojcowskiej [13, s. 118–119].

W końcach korytarzy na każdym piętrze znajdowały się „poidła” z wodą do picia. Niestety elementy te się nie zachowały.

Warto także podkreślić, że meble i wyposażenie, zarówno sal lekcyjnych, jak i warsztatów, biblioteki czy gabinetów nauczycielskich i dyrektora były starannie dobrane, a niektóre specjalnie zaprojektowane do tego obiektu.

Skrzydło wysunięte najbardziej na północ stanowiło część prywatną. Mieszkanie dyrektora, według ówczesnych standardów higieniczno-funkcjonalnych, było oddzielone od przestrzeni dla uczniów. Oprócz głównego wejścia z ogrodu zaplanowano także specjalne przejście z parteru szkoły. Na tym poziomie zaprojektowano kuchnię, pokój dzienny połączony dużymi rozsuwanymi

children¹¹, it can also be interpreted as a symbol of sacrificial maternal and paternal love [13, pp. 118–119].

At the ends of corridors on each floor there were ‘drinking fountains’ with potable water. Unfortunately, these elements are not preserved.

It is worth emphasising that furniture and equipment both of the classrooms and workshops, the library or teacher’s and headmaster’s rooms were chosen carefully and some of them were designed especially for this building.

The wing that projected most to the north constituted a private part. According to the hygienic and functional standards existing at the time, the headmaster’s flat was separated from the space for students. Apart from the main passage from the garden, there was also a special passage from the ground floor of the school. On this level there was a kitchen, and a day room connected with the dining room, a veranda and a ‘male’ room by means of a large sliding door. On the first floor there were two rooms for children, a bedroom and a bathroom, while on the second floor there was a guest room and some free space of the attic. In the basement there was a laundry, a mangle and storerooms.

The Reformed Real High School in Milicz was supposed to be a model of a good school. The school offered a high level of education. The basic school curriculum was complemented by additional classes which broad-

¹¹ Znaczenie detalu przedstawiającego dorosłego ptaka z młodymi, często stosowanego w szkołach, było takie, że dzieci w szkole powinny być bezpieczne jak pisklęta w gnieździe [za: 12, s. 5].

¹¹ The meaning of the detail featuring an adult bird with its young, often used in schools, was that the children at school should feel as safe as chicks in the nest [see: 12, p. 5].

Il. 10. Budynek szkoły obecnie
(fot. A. Lisowska)

Fig. 10. School building at present
(photo by A. Lisowska)

drzwiami z jadalnią, werandą oraz gabinetem „męskim”. Na pierwszym piętrze były dwa pokoje dla dzieci, sypialnia oraz łazienka, a na drugim pokój gościnny oraz wolna przestrzeń poddasza. W piwnicy znajdowała się pralnia, magiel oraz magazyny.

Reformowalne Gimnazjum Realne w Miliczu miało być wzorem dobrej placówki oświatowej. Szkoła oferowała wysoki poziom nauczania. Podstawowy program uzupełniały zajęcia dodatkowe rozszerzające wiedzę, umiejętności oraz rozwijające uzdolnienia. Odpowiednie warunki do nauki zapewniał szczegółowo przemyślany i świetnie wyposażony budynek szkolny. Zespoły sal specjalistycznych zaopatrzone w odpowiednie stoły i ławki, regały i szafy, projektory oraz systemy zaciemniania sal, wszelkie urządzenia, narzędzia, modele czy pomoce naukowe, umożliwiały wszechstronny rozwój młodzieży.

Obiekt wyróżnia się z otaczającej zabudowy willowej, jednocześnie wpisując się w zastany krajobraz. Rozrzeźbienie bryły oraz narożna lokalizacja sprawiły, że nie jest on przytłaczający dla sąsiednich domków. Oszczędny detal oraz okalająca zieleń pozwoliły mu łatwiej wtopić się w otoczenie. Natomiast kilka prostych zabiegów, takich jak równy rytm dużych okien, lizeny przechodzące przez całą elewację auli, podkreślenie wejść prostymi opaskami oraz pojawiające się ponad nimi jedyne w całym gmachu rzeźby, wysokie dachy oraz akcentująca główną część wieżyczka zegarowa (będąca jednocześnie wieżą astronomiczną), wyraźnie nadaje szkole cechy monumentalne, podkreślające jego rangę.

Budynek ten ma cechy modernistyczne, ale z wpływami historyzmu – wysokie strome dachy, półkoliście zamknięte okna parteru oraz elementy zgeometryzowanych lizen czy attyki na ścianie szczytowej bloku auli. Układem funkcjonalnym doskonale wpisuje się w ówczesne rozwiązania placówek edukacyjnych. Szerokie, jasne korytarze, przenikające się przestrzenie elementów komunikacyjnych, funkcjonalność w rozplanowaniu pomieszczeń oraz coraz lepsze warunki higieniczne dostosowane były do nowych wymagań zmieniającego się szkolnictwa.

Bez wątpienia Reformowane Gimnazjum Realne w Miliczu było szkołą wyjątkową. A sam budynek szkolny do dziś jest perełką architektoniczną nie tylko Milicza, ale i całego regionu (il. 10).

ened knowledge and skills and developed abilities. This school building, carefully designed and excellently equipped, provided students with appropriate conditions for learning. Complexes of specialist classrooms, which were equipped with appropriate tables and desks, bookshelves and cabinets, projectors as well as room darkening systems, all devices, tools, models or educational aids, enabled the students' development in a comprehensive way.

The building stands out in the surrounding villa development and at the same time it blends in with the existing landscape. The sculpturing variety of the form and its corner location resulted in the fact that it did not overwhelm the surrounding houses. The economical detail and surrounding plants helped it to fit in the surroundings. On the other hand, several simple elements such as the even rhythm of large windows, lesenes crossing the whole assembly hall facade, emphasising the entrances with straight bands and the only sculptures in the whole building above them, high roofs and the clock tower emphasising the main part (which was at the same time an astronomic tower), explicitly gives the school monumental features underlying its rank.

This building has modernistic features but it also features influences of historicism – high steep roofs, ground floor windows closed semi-circularly and elements of geometrised lesenes or attics on the gable of the assembly hall building. Its functional system perfectly blends in with the then existing solutions of educational institutions. Wide, bright corridors, permeating spaces of communication elements, functionality in the arrangement of rooms and better hygienic conditions were adapted to new requirements of the changing system of education.

Undoubtedly, the Reformed Real High School in Milicz was an exceptional school. The school building itself is still perceived as an architectural gem not only of Milicz but also of the whole region (Fig. 10).

*Translated by
Bogusław Setkiewicz*

Bibliografia/References

- [1] *50 lat I Liceum Ogólnokształcącego w Miliczu 1945–1995*, T. Kiełbiński (red.), Komitet Organizacyjny Obchodów Jubileuszu 50-lecia Liceum Ogólnokształcącego w Miliczu, Milicz 1995.
- [2] *60 lat I Liceum Ogólnokształcącego w Miliczu*, I. Kowalski (red.), Stowarzyszenie Absolwentów I Liceum Ogólnokształcącego w Miliczu, Wydawnictwo Gottwald, Milicz 2005.
- [3] *Festschrift zur Einweihung des Reformrealgymnasiums des Kreises Militsch*, Militsch 1929.
- [4] Balińska G., Baliński J., Balińska D., *Krajobraz z koleją. Drogi żelazne Wielkopolski*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2011.
- [5] Wilisch E., 1928–1998. *Na pamiątkę 70-lecia położenia kamienia węgielnego pod budynek Realnego Gimnazjum Reformowanego powiatu milickiego w dniu 28 czerwca 1928 r. Do 1945 r. Szkoła Prowincji Wschodnich w Miliczu, obecnie I Liceum Ogólnokształcące w Miliczu*, Komitet Narodowego Czynu Pomocy Szkole przy I Liceum Ogólnokształcącym w Miliczu, Milicz 1998.
- [6] Plan miasta Milicza z Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Rejencja Wrocławska IV/505.
- [7] Metzler H., *Die Ostlandschule in Militsch*, Friedberg–Hassen 1988.
- [8] Plany i rysunki gmachu szkoły z Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Rejencja Wrocławska, sygn. II/573.
- [9] Plany i rysunki ze zbiorów I Liceum Ogólnokształcącego w Miliczu.
- [10] Pyla G., *Tytka dla pierwszoklasisty*, http://etnomuzeum.eu/Obiekty/133_tytka_dla_pierwszoklasisty.html [accessed: 27.01.2014].
- [11] Kopaliński W., *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2006.
- [12] Kallmann R., *Der Neubau der Volksschule zu Oels. Festschrift zur Einweihungsfeier am 17. März 1913.*, A. Ludwig, Oels 1913.
- [13] Oesterreicher-Mollwo M., *Leksykon symboli*, Wydawnictwo ROK Corporation, Warszawa 1992.

Streszczenie

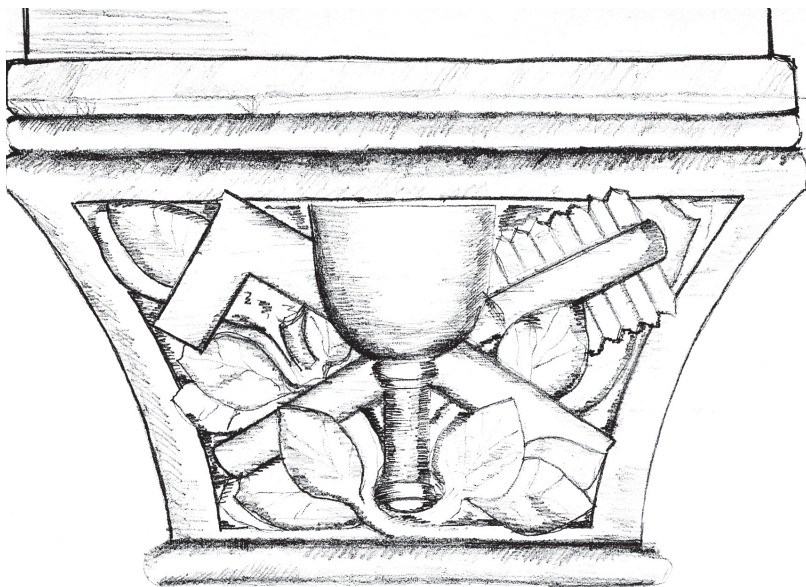
W latach 1927–1929 powstał w Miliczu gmach szkolny dla nowo utworzonego Reformowanego Gimnazjum Realnego. Placówka ta była odpowiedzią na duże zapotrzebowanie społeczeństwa milickiego na szkołę średnią kończącą się maturą. Popularnie nazwana „Ostlandschule”, z założenia miała być wzorem dobrej szkoły niemieckiej. Okazały, monumentalny budynek w willowej dzielnicy, poza staromiejskim centrum stanowił doskonałą bazę lokalową, umożliwiającą wszechstronne kształcenie i rozwój młodzieży. Dzięki narożnikowemu ustawieniu oraz rozróżnieniu bryły doskonale wpisuje się w sąsiadującą zabudowę mieszkaniową. Jednocześnie swoją prostą, modernistyczną formą, rytmem dłuższych prostokątnych okien oraz odpowiednim podkreśleniem wejść, wyróżnia się z otoczenia. Architekt Hans Spitzner dokładnie przemyślał układ funkcjonalny. Poszczególne strefy: sportowo-rekreacyjną, szkolną i mieszkalną oddzielono od siebie. W części głównej znajdowały się zespoły pomieszczeń do nauk przyrodniczych, w skrzydle bocznym administracja oraz inne sale lekcyjne. Kompleks sali gimnastycznej oraz auli stanowił samowystarczalny człon, dostępny dla mieszkańców także po lekcjach. Osobnym elementem był dom dyrektora otoczony ogrodem. Reformowane Gimnazjum Realne w Miliczu było szkołą wyjątkową. A sam budynek szkolny do dziś jest perełką architektoniczną nie tylko Milicza, ale i całego regionu.

Słowa kluczowe: Milicz, architektura szkół, modernizm

Abstract

A new school building came into existence in the years 1927–1929 for the newly created Real Reformed Gymnasium. This facility was the response to the high demand of the Milicz community for a high school ending with school leaving exams. Popularly called “Ostlandschule”, it was supposed to be a model German school. The carefully designed building was to enable comprehensive education and development of youth, supporting the idea through its architecture as well. The magnificent monumental building came into being in a residential area away from the old town centre. Due to its corner setting and interesting mass it perfectly fits the adjacent residential development. At the same time its simple modernist form, long rectangular windows and appropriate highlighting of the entrances make it outstanding. The architect Hans Spitzner thoroughly visualized the functional layout. Each area: sports and recreation, school and residential were separated one from another. The main building housed facilities for the Sciences, the side wing contained other classrooms and the administration. The gymnasium and assembly hall constitutes a self-sufficient segment open to residents after classes. The head teacher’s house, surrounded by a garden was another separate element. The Reformed Real Gymnasium in Milicz was an exceptional school and the building itself has been a precious architectural gem not only of Milicz but of the entire region.

Key words: Milicz, architecture of school buildings, modernism

Rys. Krzysztof Wilk
Drawn by Krzysztof Wilk